

Henri Lefebvre

Diyalektik
Materyalizm

Türkçesi: Barış Yıldırım

İÇİNDEKİLER

[Fransızca Beşinci Baskıya] Önsöz	7
BİRİNCİ BÖLÜM / Diyalektik Çelişki	13
Hegelci Diyalektiğin Eleştirisi.....	31
Tarihsel Materyalizm	40
Diyalektik Materyalizm	54
Öğretinin Birliği	68
İKİNCİ BÖLÜM / İnsanın Üretimi	79
Ürünün Analizi.....	83
Bütünleştirme Faaliyetleri	86
Tabi Kısım ve Tabi Olmayan Kısım.....	92
Fiziksel Determinizm.....	97
Toplumsal Determinizm	100
Bütünlüklü İnsan.....	102
Bütünlüklü İçeriğe Doğru	115

BİRİNCİ BÖLÜM

Diyalektik Çelişki

Formel mantık zihinsel işlemleri belirlemeye koyulduğunda, deneysel içerikten, yani özgül ve olumsal içerikten, her tür somut olumlamadan bağımsız işler. Formalizm bu evrensellik iddiasıyla kendini meşrulaştırır. Formel mantık salt analitik olan dönüşümleri, yani düşünceyi sadece kendi kendisiyle meşgul olduğu çıkarımları inceler. Mantıkçının gözünde somut bir olumlama yalnız ve yalnız pedagojik bir misal olarak değer taşır; örnekler ve bağlamlar istediği gibi değiştirilebilir. Bir kere işlemeye başladıktan sonra düşünce kendi içinde hareket eder; salt minimum bir içerik barındırır, her an bu içerikten vazgeçmeye hazırdır ve asla kendine yeni bir içerik katmayı düşünmez; haliyle de hiç hata riski taşımaz. Bu formel düşünce yalnızca kendi kendisiyle salt özdeşliğini temel alır: “A A’dır, Eğer A B’ye ve B de C’ye, A C’dir.” Hegel, “Formel mantıkta düşünce, düşünülen nesneyle âdeta hiçbir ilişkiye girmeden ayrı bir mecrada akar,” diye yazar. (*Geschichte der Philosophie*, [Felsefe Tarihi Üzerine Dersler] II, s. 410)

İçerikle biçimin burada bahsedilen bağımsızlık haline varılsaydı eğer, biçimin ya herhangi bir içeriğe uygulanması olanaksız olurdu ya da irrasyonel olanlar da dahil her tür içeriğe uygulanması olanaklı olurdu. Oysa, biri salt biçimin mantığı olan soyut bir mantık, diğeri içeriğin mantığı olan somut bir mantık olacak şekilde, birbirinden tamamen kopuk iki mantığın varlığı tasavvur edilebilir mi? Gerçekte formel mantık asla içeriksiz olamaz; yalnızca içeriğin bir parçasını kopartır, onu incele incele iyice “soyut” hale getirir ama ondan asla tamamen kurtulamaz. Formel mantık –yargıların içeriği-

ni yalnızca biçimi uygulamak için yararlandığı basit bir mazeret olarak kabul etse bile– belirli yargılar üzerinde çalışır. Hegel’in belirttiği gibi, tamamen dümdüz, içi boş bir özdeşliğin formüle edilmesi imkânsızdır. “A”yı ele alan mantıkçı, bunun ardından “A olmayan”ı ele alıp da “A, A olmayan değildir,” dediğinde, olumsuzlama biçimini herhangi bir tanıtlama olmaksızın ortaya koymuş olur; böylelikle A’nın “öteki”sini, yani farkı, özdeşlik olmayanı ortaya koyar; hatta ne “daha fazla A” ne de “daha az A” olan üçüncü bir “A” terimi ortaya koyar. “A olmayan” terimi sadece yok edilmek için ele alınmıştır; ama böylelikle özdeşlik olumsuzlamanın olumsuzlaması haline, yani bir ilişkinin içindeki ayırım haline gelir. Dolayısıyla mantıksal ilkeler (özdeşlik ve çelişkisizlik) salt analitik değildir. Dahası, kişi belirli bir yargı ortaya koyar koymaz (örneğin, ağaç yeşildir, gibi) “A B’dir” demiş olur; salt özdeşlikte ve formel tekrarda kalamaz; işe bir içerik, bir farklılık katar –ki bu farklılığa nazaran formel özdeşlik de bir farklılık teşkil eder.¹

Bir taraftan, formel mantık içerikle ilişki içinde olmayı sürdürür; böylelikle belirli bir somut anlamı muhafaza eder. Diğer taraftan da, içeriğe dair genel bir olumlamaya, yani bir ontolojiye, dogmatik ve metafizik bir temaya bağlı olmayı sürdürür. Hegel’in ironik bir biçimde belirttiği gibi, gerçeği ele alan mantıksal teoriler, şeyler karşısında fazla kırılğan kalmıştır; bu teoriler gerçeğin içindeki çelişkileri bulup çıkararak tine aktarır ve orada bunları çözümsüz bırakır. Buna göre, nesnel dünya, yalıtılmış ve hareketsiz nihai olgulardan müteşekkil olur; yani birbirinden kopuk özlerden, tözlerden ya da parçalardan müteşekkildir. Öyleyse, nesnel özdeşlik ilkesi kayıtsız şartsız uygulanırsa, bu özlerin her biri kendisine eşittir demekle yetinmek gerekir.

Özdeşlik mantığı sık sık varlık metafiziğiyle ilişkilendirilir.² Bu sefer de, özdeşlik salt bir biçim olarak değil, varlığın nesnel, içsel ve

1 Bkz. *Grande Logique’deki* [Mantık Bilimi] (c. II) *Critique du Principe d’Identité*, s. 32-37, 66-73 vs.

2 Bu mantık ister bir metafizik atomculukla (Dühring), ister tinsel yapıya ilişkin bir teoriyle (Husserl) isterse de duyumsallığı temel alan bir ontolojiyle (Viyana Okulunun fizikalizmi) iç içe bulunsun, içeriğin ancak sınırlı bir miktarını gerçekleştiren bir dogmatizmden asla ve asla muaf değildir.

özel bir özelliği gibi kavranır. Düşüncedeki özdeşlikten nesnel özdeşliğe, her gerçek tözün var olma biçimine geçilir. Varlık –ve her bir varlık– kendisiyle özdeştir ve bu şekilde tanımlanır. Böylece özdeşlik hem biçim hem içerik olarak, kendi kendisinin içeriği olarak ele alınır. Aristotelesçiliğin bu yönü (ki Aristotelesçiliğin aynı zamanda bir bireysellik teorisi ve her somut varlığa dair bir teori de olduğu kabul edilirse, bu belki de Aristotelesçiliğin en soyut, en sığ yönüdür) daha sonraki filozoflarca yalıtılıp geliştirilmiştir. Batı düşüncesi Leibniz’dek, içeriği biçimden çekip almak için, düşünülen varlıktan var olan varlığa mantıklı bir geçiş yapmak için –dünyayı çıkarsamak için– kahramanca, ama nafile bir çaba içinde olmuştur.

Haliyle, formel mantığın içerikle biçim arasında kurduğu ilişki sorunludur ve eleştiriye açıktır. Formel mantık hem çok fazla hem de çok az içeriğe sahiptir, içerik tekyönlüdür; alınıp kopartılır, hareketsiz kılınır ve metafizik bir düzleme yerleştirilir. Bu mantıksal-metafizik postulat tam da “büyüsel” düşüncenin postulatına denk düşer: Biçimle içeriğin ilişkisi bir tür ortaklık olarak kavranır. Formel özdeşlik, büyüsel düşüncedekine benzer bir özdeşlik şeması haline gelir. Aslen büyü doktrinlerine ve gizemciliğe karşı yöneltilen formel mantık bu hedefine varamaz, rasyonel kesinlikten yoksun bu türden teorileri gerçek anlamda aşamaz ve onların düzeyinde kalır.

Formel mantık temel bir meseleyi çözümsüz bırakır: Biçimle içerik nasıl birleştirilebilir? Formalizm başarısızlığa uğradığına göre, ilişkiyi ters çevirmek ve biçimden içeriğe varmak yerine içerikten biçime varmak gerekmez mi?

Formel mantık rasyonel düşünceyle bir dizi çelişki yaşar. Bunların birincisi kesinlik ile üretkenlik arasındaki çelişkidir. Mantıktaki tasım yöntemi çerçevesinde (büsbütün kısır bir yöntem olmasa da) düşünce ancak ve ancak aynı terimleri sürekli tekrar ederek kesin bir tutarlılığa ulaşabilir. Bilindiği gibi, kesinlik prensiplerini gözetemeyen, olgulardan yola çıkarak yasalara varılmasına izin vermez. Her olgu, deneylerden yola çıkan her saptama, düşünceye yeni bir öge, yani formel mantık bakış açısına göre zorunluluk taşımayan bir öge katar. Bilimler formel mantığın dışında, hatta ona karşı gelişmiştir. Bilim üretkendir ve ne zorunlu hakikatlerden yola çıkar ne de

kesinlik prensiplerine uygun bir gelişme çizgisi takip eder. Mantık ve felsefe ise bilimlerin dışında bulunur ya da bilimlerden sonra gelip onlara bir şey katmaksızın sadece onların kullandığı özgül yöntemleri tespit eder. Aynı şekilde bilim de felsefenin dışında –felsefenin üstünde ya da altında– bulunur ve onların kullandığı keşif yöntemlerinin kesinlik prensiplerini gözetken mantıkla hiçbir ilgisi yoktur. Bilgin bilgiyi ilerleterek düşüncenin hareketini tanıtlamış olur; ancak filozof da bilimin değerini tartışma konusu edip intikamını alır. Kesinlik ile üretkenlik arasındaki çelişki şiddetlenir; bilimin değeri meselesi ve bilgi meselesi ortaya çıkar.

İkincisi, eğer varlık kendine eşitse ve başka bir şey değilse –yani eğer her düşünce ya tamamen yanlış ya da tamamen doğruysa– var olmanın gerçek çelişkileri düşünceden dışlanmış olur. Bu durumda, şeylerin ve bilincin barındırdığı çeşitlilik ve değişkenlik, kelimenin eski anlamındaki diyalektiğe, yani kesinlik içermeyen tartışmalara, keyfince ister lehte ister aleyhte argüman üreten avukatın veya sofistın oyunlarına terk edilir. Özdeşlikle nitelenen düşünce aynı zamanda hareketsizlikle de nitelenir. Buradan da, idrak gücünün yapısıyla hareketlilik arasında; berrak düşüncenin tutarlılığıyla gerçek deneyimin farklı kutupsallıkları ve değişken dinamikleri arasında yeni bir çelişki ortaya çıkar. Akıl kendini gerçeğin dışında, idealin içinde konumlandırır. Mantık kurmaca bir varlığın ürünü haline, salt düşünce haline gelmiştir ve gerçek onun gözüne salt değilmiş gibi görünür. Böylelikle gerçek irrasyonel olana terk edilmiş, irrasyonelle havale edilmiş olur.

Hegel felsefe alanına girdiği zaman, en gelişkin düşüncenin, Akılın, iç çelişkilerle derinlemesine bölünmüş olduğunu gördü. Kantçı düalizm, biçimle içeriği, düşünceyle “kendinde şey”i, bilme yetisiyle bilginin nesnesini ısrarla birbirinden ayırarak bu çelişkileri iyice şiddetlendirip âdeta katlanılmaz hale getirmişti. Hegel, bu çelişkileri çözmeye, felsefi düşüncenin ve tinin birbirinden kopuk ve tezat içinde bulduğu –hareket halindeki– öğelerini tekrar ele almaya girişti.

Bu proje Hegelci öğretinin yöntemini ve merkezi düşüncesini daha o zamandan içinde barındırıyordu: Düşüncenin ve gerçeğin sonsuz derecede zengin birliğinin bilinci; her çelişki bir ilişki olduğu-

na göre, düşüncenin iç çelişkilerinin gündeme getirdiği zorunlu bir birlik; ancak çelişki halindeki “tekyönlü” terimlerin aşılmasıyla zapt edilmesi ve belirlenmesi gereken bir birlik.

Hegel’in tinin yaşamına adımını attığı anda gerçekleşen büyük olaylar (devrim dönemi, büyük ulusal savaşlar, Napoleon dönemi; öte yandan da bilimlerin ve tarih tininin gelişimi, feodal toplumun çözülmesi ve yeni bir uygarlığın ortaya çıkışı) kültürün kapsamlı bir bilançosunun çıkarılmasını, bütün bu apayrı öğelerin bir “sentez”ini yapma girişimini gerekli kılıyordu.

Hegel’in karşısına çıkan sorunun –metodolojik araştırma açısından– bir dizi boyutu vardı.

Öncelikle, pürüzsüz düşünceye tartışma ve ihtilaf sanatını katmak söz konusuydu. Baştan bağlanmış, kesinleşmiş bir düşünce tarafından yönetilmediği sürece, tartışma ucu açık ve sonuçsuzdur. Ama tartışma serbest ve canlıdır da; farklı, değişken, zıt tezler arasında hareket eder. Sonu olmayan tartışmaların vardığı şüphencilğin iyi bir yanı da vardır. Şüphencilik sayesinde, “herhangi bir önermenin içindeki düşünce zinciri yalıtıldığında, kavramların aşılmış olduğu ya da tezat oluşturacak şekilde birbirine bağlanmış olduğu kesinlikle ortaya çıkar.” (*Erste Druckschriften* [İlk Yazılar], s. 175) Şüphencilik, yararlı bir biçimde, düşünceye olumsuz öğeyi katar; (temel gücü olumlular “ortaya atmak” olan) idrak gücünün mutlak kabul ettiği sınırlı ve çelişkili tasarımları birbiriyle çarpıştırarak “eritir.” İdrak gücü kendini mutlak addeder, oysa sadece sınırlı, anlık ve dolayısıyla da geçici bir güçtür, bu nedenle de çatışkılar yaşar; “iyi” şüphencilik, kaba dogmatizmi eleştirir ve yok eder.

Canlı tartışmalarda, her fikirde doğru bir şey olduğu görülür. Hiçbir şey tamamen ve “tartışmasız biçimde” doğru olamaz; hiçbir şey tamamen saçma ve yanlış da olamaz. Düşünce, farklı tezleri karşı karşıya getirerek daha üstün bir birlik arar. Her tez kendi içeriğini mutlak olarak ileri sürdüğü ölçüde yanlıştır, ancak görelî olarak ileri sürdüğü ölçüde doğrudur; kendine yönelik dogmatizm eleştirisini görelî olarak (ötekini iyi temellendirilmiş bir eleştirisinden hareketle) reddettiği ölçüde doğrudur, ancak mutlak olarak reddettiği ölçüde yanlıştır.